

DEFTERLER (1919 - 1973)

Ahmet Demirel 1957'de Trabzon'da doğdu. Ortaöğrenimini Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktora derecesini aldı. 2003'te doçent, 2012'de profesör oldu. Halen Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Tamamı İletişim Yayınları'nca yayımlanan *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (1994), *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* (1996), *İlk Meclis'in Vekilleri* (2010), *Tek Partinin Yükselişi* (2012), *Tek Partinin İktidarı* (2013) başta olmak üzere pek çok kitabı bulunmaktadır. Yayına hazırlamış olduğu Nihat Erim'in Günlükleri de 2005'te Yapı Kredi tarafından yayımlandı.

İSMET İNÖNÜ

Defterler
1919-1973

Hazırlayan
Ahmet Demirel

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 1568
Tarih - 15

Defterler (1919 - 1973) / İsmet İnönü
Hazırlayan: Ahmet Demirel

Kitap editörü: Yücel Demirel
Çeviriyazı ve düzelti: Mustafa Koç

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 11957

Bu kitabın 1.-3. baskıları 2001-2008 yılları arasında iki cilt olarak
Takım ISBN 978-975-363-951-1 numarasıyla yayımlanmıştır.

1. baskı: İstanbul, Haziran 2016
ISBN 978-975-08-3646-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz / Erdal İnönü • 7
Sunuş / Ahmet Demirel • 9

DEFTERLER

- 1919 • 17
- 1922 • 27
- 1923 • 49
- 1924 • 55
- 1925 • 61
- 1927 • 73
- 1928 • 75
- 1929 • 87
- 1930 • 113
- 1935 • 125
- 1936 • 153
- 1937 • 169
- 1939 • 199
- 1940 • 215
- 1941 • 219
- 1942 • 237
- 1943 • 263
- 1944 • 287
- 1945 • 313
- 1946 • 321
- 1947 • 327
- 1948 • 359
- 1949 • 373
- 1950 • 389
- 1951 • 397
- 1952 • 403
- 1953 • 419
- 1954 • 431
- 1955 • 449
- 1956 • 475
- 1957 • 505
- 1958 • 529

1959 • 543
1960 • 557
1961 • 589
1962 • 615
1963 • 629
1964 • 655
1965 • 681
1966 • 719
1967 • 757
1968 • 781
1969 • 817
1970 • 841
1971 • 883
1972 • 905
1973 • 925

Hayatımın Notları • 957

Kaynakça • 965

Dizin • 967

ÖNSÖZ

Erdal İnönü

Babamla beraber yaşadığımız yıllarda zaman zaman cebinden çıkardığı ajanda tipinde küçük bir deftere dikkatle bir şeyler yazdığını görürdük. Örneğin sağlığı ile ilgili bir rapor geldiğinde bazı sonuçları hemen defterine geçirirdi. Ölümünden sonra Pembe Köşkteki kütüphanenin dolap çekmecelerinde kullanılmış bir çok ajanda bulduk. Babam, 1919'dan 1973'e kadar giden bu ajandalarda günlük olaylarla ilgili kısa notlar tutmuş. Kendisinin ve yakınlarının sağlığı, evin bütçesi, konuştuğu kişiler ve konuşma konuları, yaptığı, yapacağı işler hakkında bir iki cümle ile kendi kendisine bilgi veriyor. 1928'den önceki defterler Arap alfabesiyle, harf devriminden sonrakiler Latin alfabesiyle, yeni yazıyla yazılmış.

Bu defterler alışılmış anlamda günce sayılmaz. Verilen bilgi çok az, her gelişmeden de söz edilmiyor. Ama gene de bir çok olaya değiniliyor. En önemlisi, babamın bazı olaylar ve kişiler hakkındaki düşüncelerini, duygularını ve bazı karakter özelliklerini burada bulabiliyoruz. Bu bakımdan defterlerin tarihçiler için önemli belgeler oluşturduklarına kuşku yok. İlk kez 1972 yılında Metin Toker, Cumhurbaşkanlığı seçiminden hemen sonraki günlere ait defter sayfalarını Hürriyet gazetesinde yayımlamıştı. Şimdi defterlerin tamamı, İnönü Vakfı ile Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Şirketinin verimli işbirliği sonucunda kamunun ilgisine sunulmaktadır. Her iki kuruluşun yöneticilerini candan kutluyorum.

İnanıyorum ki defterlerde yalnız tarihçiler değil, tarihe meraklı pek çok okuyucu ilginç noktalar bulacaktır. Kendi hesabıma ben, anılarımı yazarken bir çok kez defterlerdeki bilgiden yararlandım. Hatta bir seferinde bu bilginin güncel gelişmelere etkisi oldu. Bu olayı kısaca anlatayım.

1997 yılında Ankarada "Atatürk-İnönü posta pulları" sergisinin açılışında bir konuşma yapmam istenmişti. Sergide gösterilenler arasında 1929 yılına ait pulların yeni yazıyla basılmış ilk pullar olduğunu öğrendim. O yıla ait bir anıyı 1929 ajandasında ararken karşıma "Takriri Sükûn Kanunu" denilen yasa ile ilgili notlar çıktı.

Bu yasa, Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan Şeyh Sait ayaklanmasından sonra ülkede güvenliğin sağlanması ve devrimlerin korunması amaçlarıyla çıkarılmıştı. Getirdiği önlemlerle özgürlükleri geçici olarak sınırlamıştı. Mecliste iki yıl için kabul edilmiş, 1927'de geçerliği iki yıl daha uzatılmıştı. 1929 Mart ayında tekrar uzatma, ya da kaldırma zamanı gelmişti.

Babam, 1929 ajandasındaki 27 Şubat tarihli notta, akşam, evinin yatak odasında Gazi ile iç durumu gözden geçirdiklerini, aleyhte gizli çalışma olduğunu,

orduyu korumak gerektiğini, çare olarak “tahriri sükûn” yasasını kaldırmaya karar verdiklerini ve bu kararından dolayı Atatürk’ü tebrik ettiğini anlatıyor.

Sonra 4 Mart tarihli çok daha uzun bir not var. “Tahriri Sükûn Kanunu için Nutuk projesi” başlıklı bu yazının Mecliste yapılacak konuşma için bir hazırlık olduğunu farkedince merak ettim, yayımlanmış Meclis konuşmaları kitabında 4 Mart tarihli nutku buldum. Gördüm ki, ajandadaki taslak, bazı eklemelerle, olduğu gibi Mecliste okunmuş. Cep defterine sığdırılan yazı Meclisteki konuşmanın temel yapısını oluşturmuş. Nutukta söylenen, “İktidar mevkiine çıkmak için Büyük Meclisin ekseriyetini almaktan başka çare olmadığını bir daha hatırlatmak isterim. Politika ile uğraşanlara bir noktayı tekrar edeyim. Bu memlekette bu Meclisten büyük kuvvet yoktur” gibi etkileyici sözler taslakta var.

Ankara’daki toplantıda okuduğum ajanda notları hazır bulunanların büyük ilgisini çekti, basında da yankılandı. Meclisin gücünü belirtmek üzere 1929’da söylenmiş bu sözler 1997’de yaşadığımız iç politika karmaşasında çıkış yollarını bulmamıza yardımcı oldu.

Defterlerde, babamın siyaset ve devlet anlayışının özelliklerini gösteren başka bir çok ipucu bulunabilir. Ayrıca özel üslubunun örnekleri de var. Bir tanesine işaret edeyim. 26 Ocak 1966 günündeki notta bir parti örgütü için, “çok eyiler” diyor. “İyi” yerine “eyi” demek, sanırım babamın kuşağının bir konuşma özelliği idi. Tıpkı, kardeşim yerine kardaşım demek gibi. Atatürk’ün Lozan Konferansı sırasında babama gönderdiği bir telgrafta da “eyidir” yazıldığını görmüştüm.

Defterlerin başka bir özelliği, tarihe yön veren olaylara değinilirken bir iki cümle ile yetinilmiş olması. 1922 yılının 25 Ağustos Cuma gününe ait not, “Akşam Kocatepe soğuşunda çadırli ordugahta yattıklarını” söylüyor. Bir de şunu ekliyor. “Gece, Başkumandan, Fevzi Paşa, ben, çadır önünde konuştuk.” O kadar. Neler konuştuklarını, neler düşündüklerini söylemiyor. Ama herhalde böyle bir konuşma yapıldığını öğrenmek bir romancıya esin kaynağı olabilir. Konuşmadan bir kaç saat sonra, Kurtuluş Savaşını zafere götüren büyük taarruz başlamıştır.

İsmet İnönü defterlerinin yeni kuşaklara yararlı olmasını diliyorum.

SUNUŞ

Ahmet Demirel

İsmet İnönü'nün yaşam öyküsü, bir anlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk elli yıllık tarihinin öyküsüdür. Kuruluşundan İnönü'nün yaşama veda ettiği 25 Aralık 1973'e kadar geçen elli yıllık zaman dilimi içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendiren hiçbir olay yoktur ki İnönü içinde bulunmasın.

İnönü, bir Osmanlı bürokratu olarak başlayan kariyerini, Milli Mücadele döneminde en önemli görevleri üstlenen bir asker ve devlet adamı olarak sürdürmüş, ateşkes ve barış görüşmeleri sırasında bu vasıflarına bir de diplomatlık eklemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 29 Ekim 1923'ten, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) o zamana kadar tek parti olarak sürdürdüğü iktidarını, Beyaz İhtilal olarak adlandırılan bir seçim yenilgisinin ardından Demokrat Parti'ye (DP) devrettiği 14 Mayıs 1950'ye kadar geçen devrede İnönü, gerek devlet kademelerinde, gerekse dönemin tek partisi CHP içinde en üst düzeydeki görevleri üstlenen bir devlet adamıdır. Bu uzun zaman dilimi içerisinde çok kısa süreli bazı ara dönemler dışarıda tutulursa, İnönü ya başbakan ya cumhurbaşkanı ve aynı zamanda ya CHP genel başkan vekili ya da CHP genel başkanıdır. İnönü, bu dönemde, bir devlet adamı olarak, Kemalist ilkelerin hayata geçirilmesinde en etkin rolü oynamış; Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmayı başarmış ve ülkede, savaş sonrasında ortaya çıkan yeni dünya koşullarına uygun düşecek bir biçimde, tek partili sistemden çok partili sisteme geçişi sağlamıştır.

Çok partili sisteme geçilmesi ve 1950'deki seçim yenilgisinden sonra, İnönü artık ana muhalefet partisi lideridir. Bununla birlikte, bu yeni kimliği, hiçbir zaman çok fazla ön plana çıkmamış veya gerek seçkinler gerekse geniş halk yığınları İnönü'yü yaygın olarak bu şekilde algılamamıştır. Bu yeni dönemde, İnönü, iktidar partisi DP'ye alternatif bir muhalefet partisinin lideri olan bir siyaset adamı olarak görülmemiştir: Yandaşlarına göre o bir siyaset adamı değil, devleti kurtaran ve kuran en önemli iki liderden biri, her türlü müşkülât karşısında mutlaka danışılması, fikri alınması gereken, adeta partiler üstü bir devlet adamıdır. İktidarı devralan DP'lilerin gözünde de o, kendilerine muhalefet eden bir partinin lideri değil, esas olarak, cumhuriyetin başından o zamana kadar sürdürmüş olduğu büyük otoritesinden çekinilmesi gereken bir liderdir.

27 Mayıs 1960'taki askeri darbenin ardından İnönü'nün ağırlığı kendini bir kez daha hissettirmiş, iktidara el koyan Milli Birlik Komitesi, her türlü icraatında, sürekli olarak, İnönü'nün desteğini aramış veya en azından onun karşı çıkabileceği icraattan kaçınmıştır. Askeri yönetimden sivil yönetime geçiş sürecinde İnönü yine anahtar rolü oynamış, bu zor dönem, 1961 seçiminde partisi yeterli

oyu alamamış olmasına rağmen, onun başbakanlığı altında geçilmiş, yeni darbe girişimleri onun ağırlığı sayesinde aşılmış ve başarılı politikaları sayesinde ordu kışlasına dönmüştür. Kapatılan DP mensuplarının affı ve siyasi haklarının iadesi sorununun ülkede yarattığı çalkantularla geçen 1960'lı yılların ikinci yarısında da, yeniden ana muhalefet partisi lideri konumuna geçmiş olan İnönü'nün siyasi yaşam içindeki özel ağırlığı hiçbir zaman azalmamıştır. Bu dönemde, “devletçilik, laiklik, reformculuk ve sosyal adaletten yana olmak” olarak tanımlanan “ortanın solu” sloganını ortaya atarak, Kemalist ilkeleri farklı bir isimle yeniden dile getirmiştir.

Ordunun 12 Mart 1971'de verdiği muhtıradan sonra girilen ara rejim döneminde de askerler, yaşı artık ilerlemiş olmasına karşın, sürekli olarak İnönü'yle karşı karşıya gelmekten kaçınmışlardır. Bu dönemde, İnönü'nün, partisinin ara rejim hükümetlerine bakan verme politikası CHP içinde itirazlara yol açmış ve bu süreç içinde İnönü genel başkanlıktan, CHP'den ve milletvekilliğinden istifa etmiş ve eski Cumhurbaşkanlarına verilen sürekli senatörlük hakkını kullanarak Cumhuriyet Senatosu'ndaki yerini almıştır. Böylece İnönü çok partili sisteme geçildikten sonra bile, fiili olarak bir siyaset adamından çok, bir devlet adamı olarak nitelendirilebilecek kariyerini, fiili olduğu gibi resmen de partiler üstü bir devlet adamı olarak tamamlamıştır.

• • •

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 50 yıllık dönemiyle, hatta daha sonraki dönemleriyle ilgili olarak yapılacak çalışmalarda İnönü'nün anıları vazgeçilmez bir kaynak olurdu. Ama, bilindiği gibi, İnönü'nün Sabahatin Selek tarafından hazırlanıp 1985'te yayınlanan iki ciltlik anılarının birinci cildi 1922'deki Büyük Taarruz'a kadar olan dönemi kapsamakta; ikinci cildi ise İzmir'in 9 Eylül 1922'de kurtarılmasıyla başlayıp İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildiği 1938 yılında tamamlanmaktadır. Üstelik bu ciltte 1937'de başbakanlıktan ayrılmasından, 1938'de cumhurbaşkanı seçilmesine kadar geçen döneme ilişkin anılarına çok az yer verilmiştir. Anıların sonunda da şu nota yer verilmiştir: “İsmet İnönü, ne yazık ki, hayatının bundan sonraki bölümünü yazmış, ya da kendi sözleriyle anlatmış değildir. Elde bulunan tek belge cumhurbaşkanı seçildikten sonra el yazısıyla kaleme almış bulunduğu ve çok kısa bir dönemi kapsayan satırlarıdır”. Sözü edilen “bu satırlar” anılarda ek olarak verilmiştir.

İnönü'nün 1938 – 1973 arasını kapsayan döneme ilişkin anılarının olmaması gerçekten talihsiz bir durum olmakla birlikte, Metin Toker'in 1990'ların başında genişleterek ikinci kez yayınladığı, yedi ciltlik “Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)” adlı kitaplarından, İsmet İnönü'nün yıllar boyu düzenli olarak not tuttuğu bilinmekteydi. Hatta Toker bu kitap serisini hazırlarken İnönü'nün bu notlarından geniş ölçüde yararlanmış, yer yer de notlardan bazı küçük bölümleri kitaplarında olduğu gibi aktarmıştı. Ölümünün 28'inci yıldönümünde İnönü'nün bu günlüklerinin tamamı ilk kez gün ışığına çıkıyor.

• • •

Anıların, esas olarak ilerideki bir tarihten, geçmişe bakılarak hazırlandığı ve hatırda kalanların, seçmeci bir tarzla, zaman zaman da abartılarak aktarıldığı göz önünde bulundurulursa, sıcağı sıcağına yazılmış günlüklerin tarihçiler ve araştırmacılar açısından anılara göre çok daha değerli bir kaynak oldukları ortadadır. Bununla birlikte günlükler, çoğu zaman, ortalama okuyucu kitlesi için, anılara göre daha zor anlaşılabilir metinlerdir. Ayrıca, İnönü, bu günlükleri tutarken, değil bunların yayınlanmasını, ileride bir ikinci şahıs tarafından görülebileceği ihtimalini dahi aklına getirmemiş olduğundan, günlüklerin, kısa notlardan oluşmasının nedeni kolaylıkla anlaşılmalıdır. Bununla birlikte bu durum notların anlaşılmasını biraz güçleştirmektedir.

Günlükleri yayına hazırlarken, metinlerin orijinalliğine dokunulmamasını; ama aynı zamanda da notların mümkün olduğunca anlaşılabilir olmasını sağlamayı amaçladım. Dolayısıyla bir yandan İnönü'nün yazmış olduğu metinleri olduğu gibi aktarıırken, bir yandan da zaman zaman farklı bir yazı karakteriyle ek açıklamalar yapma yolunu seçtim. Böylelikle İnönü'nün yazdıklarıyla, bu açıklamalar birbirlerinden kesin olarak ayrıştırıldı. Bu açıklamalar sırasında da yorumdan mümkün olduğunca kaçınıp, olgusal düzeyde tamamlayıcı açıklama yapma yolunu seçtim.

• • •

Günlükler 1919'da, İstanbul'da tutulmuş olan notlarla başlıyor. İnönü, başlangıçta, doğal olarak, eski Türkçe harfle tuttuğu günlüklerini, Arap harfleri yerine Latin harflerini benimseyen Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un TBMM'de 1 Kasım 1928'de kabul edilmesinin birkaç ay öncesinden başlayarak yeni Türkçe harflerle tutmaya başlamıştır. Kanun kabul edildikten sonra da hemen hemen hiçbir notunu eski harfle yazmamış olması, onun önemli bir kişisel özelliğinin, değişen koşullara hızla uyum sağlama alışkanlığının önemli bir göstergesidir. İnönü bu notları 100'ün üzerinde küçük deftere tutmuş ve her yıl için ortalama olarak iki ayrı defter kullanmıştır: Genellikle yılın ilk altı ayı için bir defter, kalan altı ay için ikinci bir defter. Bazı yıllarda da, standart olarak kullandığı küçük defterlere ek olarak büyük defterler de kullanmıştır. İnönü, defterlerine en son notunu, ölümünden 14 gün önce 11 Aralık Salı günü yazmış. Bu son notunda şöyle diyor: “Kilo 58,5. Kahvaltıda kusma. Yemeği yarım bıraktım. Akşama doğru Zafer Bey geldi. Mide rahatsızlığı. Senatoya gitmedim. İstirahat. Çok hafif yemek”.

Bu 55 yıllık uzun zaman dilimi içinde sadece sekiz yıla ait notlar, (daha zayıf bir ihtimalle bu yıllarda not tutulmadığı için, daha yüksek bir ihtimalle de bu yıllara ait notlar daha sonra bulunmadığı için) ne yazık ki yok - 1920, 1921, 1926, 1931, 1932, 1933, 1934 ve 1938 yılları).

• • •

Tek parti döneminde ve tek partiden çok partili sistemine geçiş süreci içinde bir başbakanın ve bir cumhurbaşkanının nelere önem verdiği, neler yaptığı, zaman zaman da düşünceleri bu günlüklere yansımış. 1950 –1960 arasındaki günlükler ise devleti kuranlar arasında ilk sıralarda yer alan ve devletin tek hâkimi konumunda bulunduğu bir sırada birdenbire iktidardan uzaklaşıp kendini ana muhalefet partisi lideri konumunda bulan bir liderin kaleminden çıkmış olan notlar olması açısından oldukça ilginç. Bu arada 1957 seçimleri öncesinde CHP'nin öteki partilerle işbirliği girişimi ve bu bağlamda diğer parti liderleriyle yapılan görüşmelerin tutanakları da günlüklerde çoğu kez aynen aktarılıyor. Özellikle bu bölümün, bu partiler arası işbirliği konusunun aydınlatılması açısından çok yararlı olacağını düşünüyorum. İnönü'nün 1960'tan sonraki notları ise çok daha ayrıntılı ve daha anlaşılır bir şekilde tutulmuş. Böyle olunca da son derece hareketli bir dönem olan 1960-1973 yılları günlüklerde ayrıntılı bir biçimde yerini almış.

• • •

Türkiye'nin yakın tarihinde oldukça önemli yeri olan günlerden birkaçında, İnönü'nün günlüğüne düştüğü notlara bakınca, anı ile günlük arasındaki farkı bir kez daha görüyoruz. Örneğin İnönü, bir anı kitabında, muhtemelen sayfalarca anlatacağı 27 Mayıs 1960 gününe sadece şu notu düşmüş: “İnkılâp. Milli Birlik Komitesi ilanı”. Günlükten anladığımız kadarıyla Gürsel, bir gün sonra İnönü'ye telefon etmiş, bir sonraki gün ise İnönü Gürsel'in ziyaretine gitmiş.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edildiği, 4 Mart 1925'te de günlüğe şu kısa not düşülmüş. “Fırkada hükümet teşekkülü müzakeresi. Bir kanun, istiklal mahkemeleri kurmak. Öğleden sonra saat beşte meclis. Program. Fuat Paşa'nın adem-i itimat ifadesi. Cevabım. Karabekir Paşa, Rauf Bey'le kanun müzakeresinde mücadele. Neticede kanun ve hepsi kabul”. [Bilindiği gibi çıkan iki kanundan birincisi hükümete önemli yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu; diğeri ise biri isyan bölgesinde, diğeri Ankara'da olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi kurulmasına ilişkin kanundur].

Buna karşılık CHP'nin iktidardan düştüğü 14 Mayıs 1950 seçimlerinin yapıldığı gün ile bunun ertesinde; ayrıca, 12 Mart 1971 günü ve hemen ertesinde notlar tutulmamış. Yıl başından itibaren düzenli olarak tutulan 1950 yılı notları 11 Mayıs'tan, 2 Ağustos'a, 1971 notları ise 20 Şubat'tan 20 Mart'a atlamış.

İnönü'nün günlüklerinde zaman zaman önemli bilgilerle karşılaşabiliyoruz. Örneğin, bilindiği gibi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş süreci resmen 1930'un yaz aylarında başlamış olmakla birlikte, İnönü'nün 20 Nisan 1930'da tutmuş olduğu bir nottan partinin kurulmasına ilişkin kararın çok daha önceden verilmiş ve buna ilişkin hazırlıkların başlatılmış olduğunu açık bir biçimde görebiliyoruz. Öyle ki, bu nottan anladığımıza göre, Cumhurbaşkanı ve Baş-

bakan, Serbest Fırka'nın resmen kurulmasından aylarca önce, kurulacak olan bu muhalefet partisinin başkanının kim olacağı hakkındaki kararı dahi vermiş durumdadırlar. İnönü'nün 20 Nisan 1930 günü, günlüğüne düştüğü not aynen şöyle: "Akşam Gazi ile Marmara'da. Yeni intihap. Muhalef fırka intihabı. Fethi Bey'in muhalefet riyasetini görüştük".

Sadece siyasi konuların değil, İnönü'nün özel yaşamından kesitlerin de yer aldığı bu günlüklerin (örneğin defalarca sigarayı bırakma teşebbüsleri, deniz banyoları) Türkiye'nin yakın tarihinin yeniden yorumlanmasında önemli bir katkısı olacağını düşünüyorum.

İnönü Vakfı'nın desteği olmasaydı, bu çalışma gerçekleşemezdi. Bu nedenle genel olarak bütün vakıf yöneticilerine, özel olarak da Sayın Özden Toker'e büyük bir teşekkür borçluyum. Günlüklerin ve yaptığım ek açıklamaların tamamını bir kez daha okuyarak, yaptığım bazı hataları düzelteren Sayın Metin Toker'e de teşekkür ediyorum. Günlüklerin eski yazıyla tutulan bölümlerinin yeni harflere aktarılması sırasındaki değerli katkılarından dolayı Sayın Mustafa Koç ve Sayın Yücel Demirel'e de teşekkürler. Günlüklerin dialarının çekilmesi işlemini gerçekleştiren Sayın Aydın Coşkun ve Sayın Uğur Ataç'a; günlüklerin okunarak bilgisayara aktarılması sırasındaki değerli yardımlarından dolayı Sayın Cem Doğan, Sayın Sefa Mercan ve Sayın Murat Yurdakul'a; ek açıklamalar yapılırken yaptığı katkılardan dolayı Sayın Meral Demirel'e de teşekkür ediyorum. Yapı Kredi Yayınlarının değerli yöneticilerine, kitabın uzayıp giden yayına hazırlık çalışmalarını sırasında göstermiş oldukları sabır ve anlayıştan dolayı teşekkür borçluyum.

DEFTERLER
(1919-1973)

[Defterin ilk sayfasındaki not:]

1919 senesinde Kâzım beni her gün hatırlayacak.

1 Kanun-ı sâni Sene 1334

İsmet (imza)

•••

İsmet dahi beni böyle hatırlayacak.

Kâzım (imza)

[İsmet İnönü'nün Mütareke dönemi İstanbul'undan kesitler veren 1919 yılına ait notları, İnönü ve Kâzım Karabekir'in birbirleri için karşılıklı yazmış oldukları bu notla başlamaktadır. İnönü, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a gelen Kâzım Karabekir Paşa ile olan ilişkisini hatıralarında şöyle anlatır: "Lağvedilen orduların, kolorduların kumandanları da birbiri ardına İstanbul'a gelmeye başladılar. Bu arada benim yakından temasta bulunduğum Kâzım Karabekir Paşa da İstanbul'a gelmişti. O Kafkas Cephesinde Kolordu Kumandanı idi. Kolordusu lağvolmuş, çağırılmışlar geldi. Zeyrek'te bir evi vardı. Orada otururdu. Mütarekenin bu dağınıklık ve keşmekeş içinde geçen günlerinde Karabekir Paşa ile çok görüştüm". (İnönü, İsmet, Hatıralar, 1. Kitap, s. 171).

1919 yılına ait notların tutulduğu bu defterin ilk sayfasında aşağıdaki matbu ibareler yer almaktadır:

"YENİ MUHTIRA DEFTERİ

1919 -1335 -1337

Tâbi' ve Nâşiri

İstanbul'da Babiali Caddesi'nde No: 109

Afitâb Kırtasiye Mağazası Sahibi Muhammed Sâdık

İstanbul Fincancılar Yokuşunda Agop Matyosyan Matbaası'nda tab olunmuştur.

Cülûs-ı Hümâyûn Mes'adet Makrun-ı Hazret-i Padişahî Fi 4 Şevvâl Sene 1337 ve Fi 4 Temmuz 1335 Sene-i Maliye

Vilâdet-i Pürmeymenet-i Hazreti Hilâfetpenâhî Fi 21 Recebülmuherrem Sene 1277 Ezser Nev İlân-ı Kanun-ı Esasi Fi 23 Temmuz sene 1324"]

1 Ocak Çarşamba

Kâzım'ı ziyarete evlerine gittim. Zeyrek'teki biraderinin evi.

2 Ocak Perşembe

Hareket. Kâzım, Tekfur Dağı'na K. 14'e gitti. Uğurlar olsun hayırlısı.

Ben istasyona gitmedim. Göğsümü üşütmüşüm. Rahatsızım.

3 Ocak Cuma

Çıkmadım. Evde ve hastayım.

4 Ocak Cumartesi

Çıkmadım. Seyfi Bey, Saffet Bey geldiler.

Ağabeyim, Doktor Musa Kâzım, Rıza Bey, sonra Lütfi Bey geldiler.

Alemdar Gazetesi'nde Nigehbân Cemiyet-i Askeriyyesi var imiş. Tesviye-i rüteb filan istiyormuş.

5 Ocak Pazar

Seyfi Bey – M. Kemal Paşa yaveri Cevat Bey - bizim eski yaver Necmettin Bey geldiler. İyiyim, fakat çıkmadım.

Saffet Bey de geldi.

M. Kemal Paşa'ya "İstanbul muhafızı zabitan arasında siyasi cereyanlar var" demiş. M. Kemal Paşa da "Nigehbân Cemiyeti'ni takip etmek lazım" demiş.

Pahalılık ve açlık çok fena halde.

6 Ocak Pazartesi

Doktor Rıza Bey geldi. İzmirli Kâzım Bey ile Seyfi Bey öğle yemeğinde. Yemekten sonra Rauf Bey, Salih ve Saffet Beyler. Akşama doğru biraz dışarı çıktım, dolaşım. Şiddetli baş ağrısı.

7 Ocak Salı

Akşam üzeri Refik Bey'in arabasıyla İzzet Paşa'ya gittim. Bir iki saat görüştük. Gece babama gittim. Kavga ettiler.

9 Ocak Perşembe

Dün Saffet Bey'le beraber Harita Dairesi'ne gittik. Yapılan haritaları gördük.

10 Ocak Cuma

Öğleden sonra Sipahi Ocağı'na gittim. Yağmurlu bir hava. Bilardo oynadım.

13 Ocak Pazartesi

Bugün Hükümet tebeddül etmiş. Sadrazam istifa etmiş.

Öğleden sonra Saffet ile Sipahi Ocağı'na gittik. Bilardo oynadık.

Avdette Rauf Bey'e uğradık.

Yaver Paşa Harbiye Nazırı olmuş diye bir havadis.

[Sadrazam Tevfik Paşa hükümette bazı değişiklikler yapmak amacıyla 12 Ocak'ta Padişaha istifasını sunmuştu. Tevfik Paşa'nın ikinci kabinesi 13 Ocak'ta açıklanmış ve bu kabineye bazı yeni isimler alınmıştır. Tevfik Paşa'nın bu yeni hükümeti 3 Mart'a kadar görevde kalacak, bu tarihte yerini birinci Damat Ferit Paşa hükümetine bırakacaktır. Tevfik Paşa'nın açıklanan kabinesinde Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa'dır.]

14 Ocak Salı

Bu gece babamda idim. Batum işinden ziyan etmişler. Bin lira kadar. Pek müteessir.

15 Ocak Çarşamba

Harbiye nazırı Yaver Paşa gelmiş.
Bu gece babamda idim. Daha sakin.

16 Ocak Perşembe

Üç günden beri Şinasi Bey isminde bir genç geliyor. Cevat Paşa söylemiş. Satfet Lütfi Bey Avrupa'ya gidecek imiş, Sabahattin Bey'in yanına. Kendisine vesaik verilsin. Öte beri verdik. Bugün Kâzım Paşa ile görüştük. (Reis-i sâni) Bu adamın memuriyetine ve emin olduğuna dair Hariciye müsteşarı ile görüşmek lazım.

Cevat Paşa'nın yaveri ikinci erkân-ı harb zabiti yüzbaşı (ismini bilmiyorum) dedi ki evvelki gün 14/15 de Pera Palas'ta bir şayia çıkmış. İsmet Bey isminde bir miralay bir tabur askerle Babialî'yi basmış. Morfi hadisesinden sormuş. Yüzbaşı Şükrü Bey, "Ermeniler çıkarıyor" dedi ki pek doğrudur.

Bugün cıvanım Nedim öldü.

Müsteşar muavini Kâzım Bey, Cevat Paşa, eli ziyade bir şey yapmayan oturuyor. Muhasasat kesildi. Erzak hiç.

17 Ocak Cuma

Sipahi Ocağı'na gittim. Kalabalık. İzzet Paşa'yla briç oynadık. Onun arabasıyla köprüye indim, döndüm.

18 Ocak Cumartesi

Hariciye müsteşarıyla görüştüm. Şinasi Bey'in memuriyetinden ve Satvet Lütfi Bey'in vazifesine gideceğinden haberdar değil. Soracak söyleyecek.

19 Ocak Pazar

Dairede. Akşam babamda.

20 Ocak Pazartesi

Dairede. Jandarma Kumandanı Refet Bey'de.

Vakit sahibi Ahmet Emin Bey'le görüştüm. Üsera meselesini deruhte edecek. Babam bize geldi. Satranç oynadık. Babam zayıf. Merak ediyorum.

[Ahmet Bey Ahmet Emin Yalman'dır.]

21 Ocak Salı

Hüsrev Bey'le görüştüm. İtilaf, sansüre almış. Rıza ile görüştüm. İdarehanesine gittim.

Dedikodu – Mevhibe ağladı, ağladı.

Gece babama gittim. Seniha'ya yemiş götürdüm. Satranç oynadık.

[Rıza, İsmet İnönü'nün erkek kardeşi, Seniha'ysa kız kardeşidir.]

24 Ocak Cuma

Sabahleyin Hulusi Bey, Karabekir geldi.

Sipahi Ocağı'nda saat bir, sonra da içtima. Sipahi Ocağı'nı talep etmişler. Vazgeçmeleri için adamlarınıza müracaat edilsin mi, edilmesin mi müzakeresi. Edilsin.

İzzet Paşa ile briç, İsmail Bey'le satranç. İzzet Paşa'nın arabasıyla eve.

27 Ocak Pazartesi

Mevhibe ile çarşıya gittik. Bankaya gittik. Doktor Lütü Bey'i anneme getirdik.

28 Ocak Salı

Dairede Yusuf Razi Bey ile görüştük. Hasan Tosun Bey ile görüştüm. Doktor Lütü Bey'i getirdim. Annem hasta.

5 Nisan Cumartesi

Kâzım Paşa bu akşam bizde. Yemek yedik.

6 Nisan Pazar

Bu akşam babamda. Rumlar tecavüzatta bulunacaklar diye bekçilere müteyakkız bulunmalarını ve ahalinin muavenet etmesini tebliğ etmişler. Bekçiyle beraber mahalleli nöbet tutuyor imiş. Babam uyumamak fikrinde.

7 Nisan Pazartesi

Yunanlıların istiklal günü imiş. Nezaret karşısında jandarma dairesini İngilizler işgal etmiş. Fransızlar Darülfünun binasını istiyorlarmış. Rıza, İzmir'den telgraf almış (durgunluk devam ederse tedenni muhtemeldir) mealinde.

Hoca geldi.

9 Nisan Çarşamba

Bu akşam babam bizde yemekteydi.

10 Nisan Perşembe

Bugün Rıza'nın idarehanesine gittim. Konuştuk. Akşam Kâzım Paşa yemekteydi.

Dairede Fevzi Paşa ile görüştük. İzmir haritalarına dair.

11 Nisan Cuma

Bugün sabahleyin İzzettin Beylere gittik. İyi bir gün geçirdik. Bugün teyzem geldi.

Akşam Kâzım Paşa ile yemek yedim. Yarın gidiyor.

[Erzurum'daki 15'inci Kolordu Kumandanlığına atanan Kâzım Karabekir bu vazifesine başlamak için İstanbul'dan ayrılacaktır.]

12 Nisan Cumartesi

Gülcemal'de Amerikalılar var. Onlar bu teehhüre ne diyecekler acaba?

Kâzım Paşa bugün Gülcemal'e bindi. Bugün gidecek iken ne vakit gideceği belli olmaz oldu. Hulusi Bey de gidiyor.

Dairede Kâzım Paşa, sulh konferansına müşavir olursa beni teklif edeceklerini söyledi. Salih Bey'in seryaver odasında müsteşar Nuri Bey tatlı tatlı anlattı. Nezarete Ferit Paşa gelir imiş, durmayacak imiş. Mevkuflara iyi su içirdiğinden itap etmiş. Avni Paşa'ya "ağaçkakan" diyor. Meclis-i vükelanın onları müzakere ettiğini hikâye etti. (Eski bir sadrazam Aydın valisi Esat Paşa'dan naklen.)

Bu akşam babam bizde yemek yedi. Rıza, Hatice, Hüsamet'in beraber.

[Hüsamet'in ve Hatice, İsmet İnönü'nün kız kardeşinin çocuklarıdır.]

13 Nisan Pazar

Kâzım Paşa'nın vapuru bugün gitmiş.

14 Nisan Pazartesi

Hoca gelmedi. Perşembe günü öğleyin gelecekmiş.

15 Nisan Salı

Süleyman'a 15 gün izin için tezkire verdik. Olması için ayrıca yirmi beş müracaat.

Akşam üzeri kıraathaneye gittim.

Babam ile Şehzadebaşı'nda dükkânları ve evi gördüm. Bankaya gittim. Mevhibe'nin parasını saydım. (535,90) lira. Benim param bin yüz lira var idi. Yemen mektuplarını koydum.

Dün akşam Osman Şevket Bey'i tevkif etmişler. Nihat Paşa ve Behiç Bey de varmış.

Bugün Naci Bey bize geldi.

16 Nisan Çarşamba

İzzet Paşa'ya gittim. Mucibi olmuş. Tebrik ettim.

17 Nisan Perşembe

Bugün Hoca öğle vakti geldi. Hanımın baş ağrısı devam ediyor. Gece babama gittim.

27 Nisan Pazar

Polis müdürü Halil Bey'e Saffet Bey'le beraber gittik. Kendini birçok methetti. İngilizlerin adamı olduğu belli. Kendi de söylüyor, "Yirmi beş senedir hizmet

ediyor imiş. Bu millet kendini takdir etmemiş. İki günde herifler nasıl anlamışlar.” Silahlar için vesika vermeyi vaat etti.

28 Nisan Pazartesi

Öğleden evvel ve sonra polis müdüriyetine gittim. Tahrirat müdürü Ali Bey'in (eski kaymakam) odasında bir saatten fazla bekledim. Bazı muhaberat gördüm. Polis idaresi tamamen İngiliz idaresi gibi çalışıyor. Vesikayı aldım.

Gece Fuat Beylere Cevat Bey çağırıldı. M. Kemal Paşa tarafından yeni teklif ettikleri müfettiş memuriyetini görüştük. Beraber gitmeyi kabul etmem. Ne diye! Mütemayıl olsam Erkân-ı Harbiye Riyasetini teklif edecekt!

29 Nisan Salı

İzzet Paşa'ya gittim. Çiftlik arazisi üzerine görüştük. Az buluyor.

Ahvâl-i umûmiye üzerine görüştük. İtalyan mümessili “Ahvâl-i umûmiye size daha ağırdır. Hükümetiniz nasıl daha nikbin anlayamıyorum” demiş. Sonra Reşit Akif Paşa geldi. Satranç oynadık. Reşit Paşa yüzünü gözünü boyamış. Farkında değil.

2 Mayıs Cuma

Hoca bugün geldi. Satranç da oynadık.

3 Mayıs Cumartesi

Bugün dairede M. Kemal Paşa ile görüştük. Müfettişliği takarrür etmiş. Bir talimat yazıldı. Tekrar yazıldı. Fahrettin Bey tebdil-i hava istiyormuş. Beni Üçüncü Kolordudan istiyor. Muvafık bulundum.

Akşam babam ile görüştüm. Muvafakat fikrindeyiz. İbrahim Tali Bey de gidiyor.

[13 Kasım 1918'den beri İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilmesi kararı 30 Nisan 1919'da Padişah Vahdettin tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.]

4 Mayıs Pazar

Bugün Erkân-ı Harp Reisi Miralay Kâzım Bey'e dedim ki teşebbüs yapmak için yeniden görüşmek lazım. Basri Bey'den biraz havadis aldım.

Reis-i sani Kâzım Paşa ile görüştüm. “Cevat Paşa gelinceye kadar karar verme” diyor. Cevat Paşa Erkân-ı Harb Reisi oluyor imiş. O halde layihayı tatbik edeceklermiş.

[Cevat Paşa, Cevat Çobanlı'dır.]

12 Mayıs Pazartesi

İzzet Paşa istemiş. Gittim. Öğle yemeğini orada yedik.

Yaveri Naci Beyi tevkif etmişler. Döndüğüm zaman Müsteşar Paşa'ya onun tarafından söyledim.

26 Mayıs Pazar

Bugün İngilizce hocasına mektup yazdım. Şimdilik dersi tatil ettiğimi bildirdim.

Mayıs ayına ait son sayfaya yazılan not

Mayıs karanlık günler.

İzmir'i Yunanlılar işgal etti. Tevessü ediyorlar. İzmirîl-i kat'î'den bahsolunuyor. İstanbul'dan bizi çıkarıyorlarmış. Mukavemet yok. İmkan yok. Hükümette o fikir de yok.

Mitingler. Siyah Osmanlı bayrakları.

2 Haziran Pazartesi

Cevat Paşa murahhas heyetine beni teklif edecek. Hazırlanmağımı söyledi.

3 Haziran Salı

Cevat Paşa ile görüştüm. Heyet-i murahhasaya girecekler için kendisiyle görüşmemişler. Hiddetli. Belki de kimse gitmeyecek. Saffet Bey herhalde gidecek gibi. Ona öteberi hazırladım.

4 Haziran Çarşamba

Bugün Cevat Paşa beni Babıali'ye gönderdi. Umûr-ı Siyasiye Müdür-i Umûmîsi Reşit Bey bana sû-i muâmele etti. Pek terbiyesiz bir adam. Akşam üzeri sadrazam ile görüştük. Nüfus talimatını haiz mütehassıs adam beraber almalarını söyledim. Olmaz dedi. Yarın Maliyeye gitmekliğimi söyledi. Tırnakları, sakalı, ahvali kukla gibi.

5 Haziran Perşembe

Bugün Maliyeye gittim. Şube müdürü listeye baktı. Kaymakam Ali Bey ile ben heyet-i murahhasaya dahil değilim. Geldim. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da aynı şeyi söyledi. Sonra gidecekmışiz.

6 Haziran Cuma

İzzet Paşa'ya gittim. Haydarizade İbrahim Efendi de orada idi. Beraber Beşiktaş Sarayı'na gittik. Seyfi Bey'in hareminin mektubunu Avni Paşa'ya verdim. Ferit Paşa heyetini teşyi için vükela toplanmıştı.

Akşama babam, annem hepsi bizde iftarda.

7 Haziran Cumartesi

Bugün çıkmadım. Akşama doğru Babıali'yi dolaştım. Oruçlu değilim.

8 Haziran Pazar

Dairede Saffet Bey'le beraber idik. Bir Fransız zabiti Edip Bey'e istifasını geri almasını söylemiş.

18 Haziran Çarşamba

Yüzümde öteberi var. Aşağıya Lütfi Bey'e uğradım.

19 Haziran Perşembe

Hastayım. Daireye gittim. Tabip Saadettin Bey'den ilaç istedim. Eve geldim. Yüzümdeki şeylere ilaç yapacağız.

20 Haziran Cuma

Evdeyim. Hastayım. Saffet Bey geldi. Çıkamadım. İzzet Paşa'ya gitti.

21 Haziran Cumartesi

İzzet Paşa, Fevzi Paşa ile geldiler.

İzzet Paşa bu anaşiden, hükümet ile vükelası arasında ihtilaf bulunmasından mehâlik-i kat'îye görüyor. Hakkı var. Nifakı nasıl izale etmeli.

Tahsin Bey geldi, uzun görüştük.

Hastayım.

Doktor Lütfi Bey geldi, ilaç yaptı.

Gece kiraathaneye kadar gittim.

22 Haziran Pazar

Miralay Ömer Lütfi Bey geldi. Havadisleri M. Kemal Paşa beklemiyor imiş. Bandırma tarafında toplanıyorlarmış. Yunanlılar Bergama'ya tekrar ve cebren girmişler. Hükümet bu işlere muarız imiş. Sonra Kâzım Paşa geldi. M. Kemal Paşa vazifesine devam ediyor imiş. Garip vaziyet. İsyân mı edecek. Posta müdir-i umûmisi Refik Halit Bey'e telgraf çekmiş, Müdâfaa-i Hukuk-i Milliye, Müdâfaa-i Hukuk-i Vatan Cemiyetlerinin telgraflarını kabul etmemesi için idarehanelere verilen caniyane emri geri alsınlar diye yazmış.

Hep hastayım. Evden çıkmıyorum. Rıza ile sigorta işini konuştuk.

23 Haziran Pazartesi

Bu akşam ağır idim.

24 Haziran Salı

Ağabeyim Doktor Bahri Asım'ı getirdi. Boğazımda bazı şeyler karıştırmalar yaptı. Hararetim dün gece otuz dokuzu geçti. Bakalım bu akşam. Mülazım İzzet Bey'den haber gönderdim. Akşam Saffet Bey geldi.

25 Haziran Çarşamba

Bu gece hararetim 38,8 yine kabus ve ağırlık var. Tenkîh yaptım ve rahat ettim.

Hanım bugün oruçlu.

9 Temmuz Çarşamba

Dairede Salih Beyle görüştüm. Eniştesi hasta imiş.

Haydarpaşa'ya gitmek için köprüye indim. Vapuru kaçırdım. Avdet ederken Salih Bey'e, Sait Bey'e (Yemen'deki Taiz kumandanı) rast geldim. Sait Bey'le biraz görüştük. Gezdik.

Doktor Lütfi Bey'le görüştüm. Babamın midesinin fotoğrafını alıracamız.

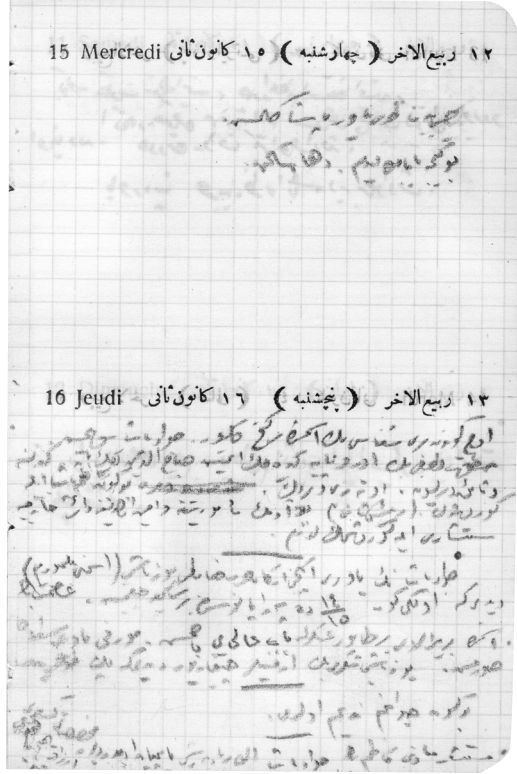
[İnönü'nün günlüğünde 9 Temmuz'dan 19 Kasım'a kadar not yoktur. Hatıralarında, bu dönem hakkında kendisiyle ilgili olarak şu bilgileri veriyor: "Ben, daha önce de söylediğim gibi ordu ile münasebetim kesilmediği halde, umumiyetle açıkta bulunuyordum. İstihzârât-ı Sulhiye Komisyonu'ndaki vazifeme nihayet verilmiş, fakat başka bir vazifeye tayin edilmemiştim. Nihayet 4 Ağustos'ta Kolordu Kumandanı salahiyyet ve tahsisatı ile Askeri Şûra Muâmelât-ı Umûmiye Müdürlüğüne tayin olduğum bana tebliğ edildi. Bu vazifem de uzun sürmedi. Ya ağustosun son günlerinde, yahut eylülün başında, Askeri Şûra lağvedildi. Bu müddet zarfında, gazetelerden ve çeşitli çevrelerden aldığım haberlerle ahvali takip ve muhtemel gelişmeleri tahmin etmeye çalışıyordum. En büyük meşgalem kitap okumaktı. Bu meşgaleme bir yenisini ilave ettim. İngilizce öğrenmeye başladım. Bir İngiliz hoca bulmuştum, onunla çalışıyordum. Zaman zaman akşamları, arkadaşlarla buluşur, Cenyo birahanesinde bir iki kadeh içerken hem havadis alışverişi yapar, hem de memleket meselelerini konuşurduk. 1920 yılını bu suretle bulduk." (İsmet İnönü, Hatıralar, 1. Kitap, s. 176 - 177).]

19 Kasım Çarşamba

Eniştemden telgraf Çanakkale'den: "Yarın geliyorum." Hemşirede, çocuklarında hepimizde aşırı sevinç.

20 Kasım Perşembe

Abdürrezzak akşam geç vakit kendi kendine çıkageldi. Sıhhati yerinde.

5 Aralık Cuma

Mevhibe'nin sağ sağırsında bir ağrı var. Hamilden mi, üşüttü mü, tahmin edemiyorum. Doktor Lütü Bey dedi ki: Bazen çocuğun başı gelir, tazyik eder de öyle ağrı olur.

6 Aralık Cumartesi

İngilizce muallimi geldi, başladık. Akşam İzzet Paşa'ya gittim. Yatarken Mevhibe dedi ki beli ağrıyor. Yatarken mavi odada garip bir gürültü oldu, bir sandalye devrilmiş gibi. Hamil abdestten 271 gün – (11 Mart'tan) Tevellüt akşam ezanını müteakip.

7 Aralık Pazar

Zevali saat altıda, sabah namazı vaktinden evvel Mevhibe uyandırdı. Dedi ki işaret gelmiş. Beli şiddetle ağrıyor. Aşağıdan ebeye haber göndermişler. Yatmaya çalıştık. Uyuyamadık, kalktık. Kırmızı odaya gittik. Namazımı kıldım. Ağrı devam ediyor. (Tevellüde Seyfi Bey gelecekti. Onu bekledim öğleye kadar. Onu babama aldım. Sonra beraber çıktık Şehzadebaşı'na.) Yemeğe geldim saat: 1. Ağrı şiddetli. Çok mustarip oluyor. Doktor Burhanettin Bey gelmiş. Daha vakit var. Belki 24 saat sürecek. –Çok mustarip– gittim. Daireye gittim. Saat 5'e gelmeden geldim. Oğlum olmuş. Ne güzel oğlum.

11 Aralık Perşembe

Reşit Bey, Mecit Bey'le geldiler. "Mukabil teklifat"ı verdim. Vekâletten çekilip müdiriyet-i umûmiyeye geçmemize muvafakat etmediler. Müdiriyeti de münhal bırakmamış dediler.

[İnönü'nün 1920 ve 1921 yıllarına ait notları yoktur. Bilindiği gibi bu dönem içinde İnönü İstanbul'dan Ankara'ya geçmiş, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan TBMM'ye Edirne mebusu olarak katılmış, 25 Nisan 1920'den itibaren Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) görevine getirilmiştir. Hem Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği hem de Batı Cephesi Kumandanlığı görevlerini üzerinde bulunduran İnönü, 5 Ağustos 1921'de Batı Cephesi'ndeki işlerinin yoğunluğu nedeniyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevinden istifa etmiş, bu göreve, aynı gün Fevzi (Çakmak) Paşa getirilmiştir. Notların tekrar tutulmaya başlandığı 1922'de İnönü, Batı Cephesi Kumandanlığı görevini sürdürmektedir. 1922 notları Büyük Taarruz'u da kapsamaktadır.]

16 Nisan Pazar

Başkumandan İlgın'dan geldi. Adnan ile beraber mütteliklerin cevapnamesi konuşuldu. Geceleyin trenle ve otomobil ile Ankara için hareket ettiler.

İtalyanların Söke mıntıkasını tahliye edecekleri havadisini ve tertibatını anlattım. Yunan işgalinden bu mıntıkayı kurtarmak gayr-ı mümkün olduğu konuşuldu.

[Ankara Hükümeti, Mütteliklerin 22 Mart tarihli ateşkes ve 26 Mart tarihli barış önerilerine 5 Nisan'da cevap vermiş, ateşkes önerisini ilke olarak benimsemişti. Ancak Ankara Hükümeti ateşkesle birlikte Anadolu'nun düşman askerlerinden arındırılmasını istiyordu. Ankara'nın karşı önerisine göre ateşkes anlaşmasının imzalanmasından başlayarak on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyon bölgesindeki düşman askerleri çekilecek, dört ay içinde de İzmir dahil Anadolu'nun tamamı düşman askerlerinden arındırılacaktı. Bu koşulların kabul edilmesi halinde Ankara hükümeti üç hafta içinde delegelerini barış önerilerini görüşmek üzere kararlaştırılan kente göndermeye hazırdı. Müttelikler bu önerilere 15 Nisan'da olumsuz cevap verdiler. "Ankara'nın şartlarını görüşmek üzere delege göndermeyi kabul edişini memnunlukla kaydettiklerini belirten dışişleri bakanları, bazı özel noktaları müzakere edebileceklerini ancak Ankara'nın ileri sürdüğü şartları kabul edemeyeceklerini bildirdiler. Anadolu'nun hemen boşaltılmasına başlanmasına Yunan Hükümeti'nin razı olamayacağını, olsa bile, Yunanistan'ın Trakya'ya asker kaydırmasına engel olamayacaklarını, ama boşaltma tarihini öne almaya hazır olduklarını bildiren dışişleri bakanları, müzakerelere katılacak temsilcilerin adlarını rica ederek konferans yerini ayrıca bildireceklerini kaydettiler." (Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt IV, s. 381). İsmet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ve Adnan (Adivar) Beyle görüştüğü "cevapname" Mütteliklerin vermiş olduğu bu karşı cevaptır.]

17 Nisan Pazartesi

Konya vali vekili Abdülhalik Bey geldi. Öğleden sonra I. Kumandanı Fahrettin Bey'e gittik. Akşam yemeğinden sonra trenle döndük.

[Konya Vali Vekili Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey, İzmir'in kurtarılmasının hemen ardından, 24 Eylül 1922'de İzmir Valiliğine atanacaktır.]

21 Nisan Cuma

Söke'nin İtalyanlar tarafından işgali. Bugün Mustafa Bey'in Değirmen Burununda müheyya toplara gittim.

22 Nisan Cumartesi

Çay'a İhsan Paşa'ya gittim. Görüştük. Söke işgali İtalyanlarla Yunanlılar arasında bir anlaşma neticesinde bir tahliyedir. İzmir muhtariyeti hududunun Söke'ye şamil olacağı tasmin edildiği anlaşılıyor. İlk haberler üzerine ahalinin tahliyede de serbest olduklarını tebliğ etmek mümkün idi. Ankara'dan hiçbir karar ve cevap vermediler. Ahalinin ve hükümetin naklini sorduk. Cevap alamadık.

[İtalyanlar 17 Mayıs 1919'da işgal ettikleri Söke'den, bir yıla yakın bir süre geçtikten sonra, 20 Nisan 1920'de çekilmiş, ama, İtalyanların boşalttığı Söke'yi 21 Nisan'da Yunanlılar işgal etmişti.]

23 Nisan Pazar

Meclis'in ve hükümetin sene-i devriye teşekkülü merasimi. Akşam hükümete gittik. İade-i ziyâret ettik. Mektep çocukları vatanperverane nutuklar söylediler. Gece fener alayı. Sabahleyin süvari müfrezesiyle çok mani atlattım. Sonra dereye atladım, düştüm. Hayvanım yaralandı.

26 Nisan Çarşamba

II. Manevra için öğleden sonra saat 2.30 hareket. Akşam Aziziye'ye muvasalat.

27 Nisan Perşembe

II. Manevra için Karadağ'a hareket. Öğleden sonra tenkidat (Selahaddin Paşa, Yakup Şevki Paşa, ben).

28 Nisan Cuma

III. Hareket. Çandır'dan (okunamadı) köyüne. Orada 19. Alayı öğleden sonra teftiş. Akşam Sivrihisar. Ramazanın biri.

29 Nisan Cumartesi

Öğleden evvel Çandır'da. Fırka 61 Y. 159 teftiş, tatbikat, tenkit. Salih Bey'e taziye. Sonra Bolvadin'e. Orada akşam yemeği. İhsan Paşa'da Çay'da.

Bugün bizimkiler Malatya'dan hareket etmişler.

1 Mayıs Pazartesi

Sabahleyin Tayyare Mektebi'ne gittim. Fazıl Bey yaralanmış, onu gördüm. Öğleden sonra Fahrettin Paşa'ya gittik. Bağı bahçeyi gezdik. 1/2 Mayıs, eşraf geldi. Ramazan münasebetiyle görüştük.

9 Mayıs Salı

Ağır topçu 25. Alay (Vehbi Bey'in) Akşehir civarında sancak tevdiî merasimi. Akşam Yüzbaşı Şemsettin sofrada.

10 Mayıs Çarşamba

Y. 176'nın teftişi İzzettin Bey'le bugün.

11 Mayıs Perşembe

Tartıldık. Ben 76 kilo. Demek tevakkuf var, hatta 76,5'ten tenakus.

13 Mayıs Cumartesi

Y. 37'nin teftişi (Ulupınar civarında). Tenkitten sonra İzzettin Bey'le beraber Akşehir'e avdet.

14 Mayıs Pazar

İlgın'a hareket. Akşam Fahrettin Paşa'ya intizar. Fırka 2'de teftişte imiş.

Çeşme'de Mustafa Kemal Paşa, Asım Gündüz Paşa, Yüzbaşı Ömer, İsmet Paşa.
(İnönü Vakfı Arşivi)

15 Mayıs Pazartesi

Süvari Tatbikat Mektebi'nin manejlerine iştirak. Mani bahçesinde atlatma. Öğleden sonra süvari bataryası. Teftiş. Mektebin futbolu. İzmir'in sene-i işgaliyesi matemi.

16 Mayıs Salı

Fahrettin Paşa, ben.

İlgın: Sabah manejine iştirak. Manialardan atlama. Manejden Akşehir'e avdet.

17 Mayıs Çarşamba

Öğleden sonra Bolvadin'e hareket.

Akşama Bolvadin'de Kemalettin Bey'in hemşerisinin düğünü.

18 Mayıs Perşembe

Sabah saat 8.30'da Aziziye'den hareket ve Selahaddin Paşa ile mülakat. Memnun (müsteşarlığından). Öğle yemeği VI. Kâzım Paşa ile. Memnun.

Bana vesayısı; Cephe tertibatı nasıldı? Kol güzergâhında denize muttasıl duvar. I. Ordunun merkezi Menek. II. Ordunun cephe.

Sihhatim için çıkıp dolaştım. Galiba dört beş gün çıkmadım. Paşa'ya II. Orduda ve mülakat. Akşehir'e, oradan Konya'ya hareket.

19 Mayıs Cuma

Sabah Konya'ya muvasalat. İstasyon'da basit bir istikbal. Evde. Hayri parati-fodan ağır hasta. İzzet zayı olmuş (17 Teşrinisani 37'de).

[İzzet (İnönü), İsmet İnönü'nün ilk oğludur. İnönü, İzzet'in doğumu üzerine, 7 Aralık 1919 tarihli günlüğüne, "Daireye gittim. Saat 5'e gelmeden geldim. Oğlum olmuş. Ne güzel oğlum" notunu düşmüştü. İzzet, ne yazık ki, daha iki yaşını dol-durmadan, 17 Kasım 1921'de vefat etmiştir. "İzzet zayı olmuş" şeklindeki nottan İnönü'nün oğlunun ölümünden ancak altı ay sonra haberdar olduğu anlaşılıyor. Hayri, İnönü'nün en küçük erkek kardeşidir.]

20 Mayıs Cumartesi

Hayri'nin hastalığı tifo imiş.

Konya'da öğleden sonra Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde ziyaret. Rüştü Paşa'yı. Tatbikatta iki raporda bir müfettiş. Sizin müfettiş, Kâzım Bey'i gördüm.

21 Mayıs Pazar

Behiç Bey'i, topçu müfettiş-i umûmîsini gördüm. Çarşıya gittim.

22 Mayıs Pazartesi

Hayri'ye elbiselik aldık. 12 çorap aldık. Valideye elli lira verdim.

Vali ile görüştüm. Beş yüz bin liralık erzak tedariki mümkündür diye konuştuk.